

ได้ผ่านการตรวจประเมินคุณภาพหนังสือเรียนอาชีวศึกษา หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ
พุทธศักราช 2562 ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2566 ประกาศลำดับที่ 684

รหัสวิชา 20102-2010

หนังสือเล่มนี้เรียบเรียงตามจุดประสงค์รายวิชา สมรรถนะรายวิชาและคำอธิบายรายวิชา

หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พุทธศักราช 2562

ของสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

อบชุบโลหะ 1 (Heat Treatment)

พนมยงค์ อยู่ประสิทธิ์วงศ์

88.-

รหัสวิชา 20102-2010

QR code e-book 4 สี

ฟรี

อบชุบโลหะ (Heat Treatment)

หมวดวิชาสมรรถนะวิชาชีพ กลุ่มสมรรถนะวิชาชีพเฉพาะ

ประเภทวิชาอุตสาหกรรม สาขาวิชาช่างกลโรงงาน

หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พุทธศักราช 2562

สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา (สอศ.) กระทรวงศึกษาธิการ

ISBN 978-616-495-247-8

พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2566

จำนวนที่พิมพ์ 3,000 เล่ม

เรียบเรียงโดย

พนมยงค์ อุประสิทธิ์วงศ์

จัดพิมพ์และจัดจำหน่าย โดย...

วัง อักษร

บริษัท วังอักษร จำกัด

69/3 ถนนอรุณอมรินทร์ แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพฯ 10600

โทร. 0-2472-3293-5 โทรสาร 0-2891-0742 Mobile 08-8585-1521

e - Mail : wangaksorn9@gmail.com

Facebook : สำนักพิมพ์ วังอักษร

www.wangaksorn.com

ID Line : wangaksorn

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2561

โดยบริษัทวังอักษร จำกัด ห้ามนำส่วนใดส่วนหนึ่งของหนังสือเล่มนี้ไปทำซ้ำ
ดัดแปลง หรือเผยแพร่ต่อสาธารณชน ไม่ว่ารูปแบบใด ๆ นอกจากได้รับอนุญาต

เป็นลายลักษณ์อักษรล่วงหน้าจากทางบริษัทฯ เท่านั้น

ชื่อและเครื่องหมายการค้าอื่น ๆ ที่อ้างอิงในหนังสือฉบับนี้

เป็นสิทธิโดยชอบด้วยกฎหมายของเจ้าของแต่ละราย

โดยบริษัทวังอักษร จำกัด มิได้อ้างความเป็นเจ้าของแต่อย่างใด

รหัสวิชา 20102-2010

อบชุบโลหะ

(Heat Treatment)

ท-ป-อ 1-3-2

จุดประสงค์รายวิชา เพื่อให้

1. เข้าใจหลักการอบชุบ และสมบัติทางกลของเหล็ก ชนิดของเตาอบ สารจุ่มชุบ
2. มีทักษะการอบชุบเหล็ก และทดสอบความแข็ง
3. มีกิจนิสัยในการทำงานที่มีระเบียบแบบแผน มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ส่วนรวม และปฏิบัติงานตามหลักความปลอดภัย

สมรรถนะรายวิชา

1. แสดงความรู้เกี่ยวกับหลักการและกระบวนการการอบชุบ และทดสอบความแข็งของเหล็ก
2. อบชุบ ทดสอบความแข็งของเหล็กตามหลักการ และกระบวนการ

คำอธิบายรายวิชา

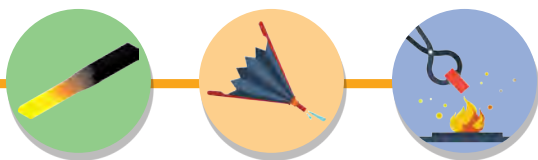
ศึกษาและปฏิบัติเกี่ยวกับโครงสร้างโลหะ ตรวจสอบโครงสร้าง แผนภาพสมดุลเหล็กคาร์บอน เลือกใช้วัสดุผลิตชิ้นส่วนเครื่องมือกล ตรวจสอบสมบัติของวัสดุก่อนและหลังปรับปรุง ปรับปรุงสมบัติชิ้นส่วนด้วยกรรมวิธีชุบแข็ง (Hardening) กรรมวิธีอบคืนตัว (Tempering) ทดสอบความแข็ง บำรุงรักษาเครื่องมือและอุปกรณ์ ปฏิบัติงานตามหลักความปลอดภัย

กำหนดการจัดการเรียนรู้
วิชา อบชุบโลหะ (Heat Treatment) รหัสวิชา 20102-2010
ท-ป-น 1-3-2 จำนวน 4 คาบ/สัปดาห์ รวม 72 คาบ

เรียน/สอน ครั้งที่	รายการ		จำนวนชั่วโมง		
	ทฤษฎี	ปฏิบัติ	ท	ป	รวม
1	หน่วยที่ 1 บทนำ		2	0	2
1 - 2	หน่วยที่ 2 โครงสร้างของโลหะและการตรวจสอบ	ใบงานที่ 2.1 ตรวจสอบชิ้นงานโลหะเบื้องต้น ใบงานที่ 2.2 ตรวจสอบและปฏิบัติการใช้เครื่องมืออุปกรณ์การอบชุบตามหลักความปลอดภัย	2	4	6
3 - 6	หน่วยที่ 3 สมบัติทางกายภาพและการทดสอบ	ใบงานที่ 3.1 การทดสอบแรงดึง ใบงานที่ 3.2 การทดสอบความแข็งด้วย Rockwell Scale C ใบงานที่ 3.3 การทดสอบความแข็งด้วย Vicker	4	12	16
7 - 8	หน่วยที่ 4 แผนภาพสมดุลเหล็กคาร์บอน	ใบงานที่ 4.1 ตรวจสอบเปอร์เซ็นต์คาร์บอนจากภาพถ่ายกล้องจุลทรรศน์	4	2	6
8 - 15	หน่วยที่ 5 กรรมวิธีชุบแข็งและอบคืนตัว	ใบงานที่ 5.1 การอบปกติและการอบอ่อนสมบูรณ์ ใบงานที่ 5.2 การชุบแข็ง ใบงานที่ 5.3 ปฏิบัติการปรับปรุงความแข็ง	4	24	28
15 - 17	หน่วยที่ 6 การเลือกใช้วัสดุและการบำรุงรักษาเครื่องมือกล	ใบงานที่ 6.1 การบำรุงรักษาด้วยการอบคืนตัว	2	8	10
18	สอบ		1	3	4
รวม			19	53	72

คำนำ

หนังสือเรียนวิชาอบชุบโลหะ (Heat Treatment) รหัสวิชา 20102-2010 เล่มนี้ได้เรียบเรียงขึ้นตรงตามจุดประสงค์รายวิชา สมรรถนะรายวิชา และคำอธิบายรายวิชา หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พุทธศักราช 2562 ของสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ เพื่อใช้ประกอบการจัดการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ได้วิเคราะห์รายวิชาและกำหนดบทการเรียนรู้ รายการและเวลามีความตรงเชิงเนื้อหากับรายวิชาทั้งหมด 6 หน่วยการเรียนรู้ ประกอบด้วย หน่วยที่ 1 บทนำ หน่วยที่ 2 โครงสร้างของโลหะและการตรวจสอบ หน่วยที่ 3 สมบัติทางกายภาพและการทดสอบ หน่วยที่ 4 แผนภาพสมดุลเหล็กคาร์บอน หน่วยที่ 5 กรรมวิธีชุบแข็งและอบคืนตัว หน่วยที่ 6 การเลือกใช้วัสดุและการบำรุงรักษาเครื่องมือกล

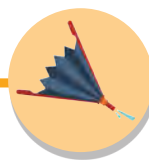
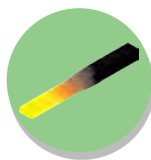
ในแต่ละหน่วยการเรียนรู้มีเนื้อหาใบงาน แบบฝึกหัด และการวัดผลประเมินผลที่ทันสมัย สามารถนำไปใช้จัดกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้มีสมรรถนะวิชาชีพที่ประกอบด้วยความรู้ ทักษะ คุณลักษณะที่พึงประสงค์ที่ได้บูรณาการหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และความสามารถในการประยุกต์ใช้เพื่อนำไปบูรณาการกับการทำงานตามสาขาอาชีพต่าง ๆ ในอนาคตต่อไป

บริษัทวังอักษร จำกัด หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเรียนวิชาอบชุบโลหะ (Heat Treatment) เล่มนี้ จะสามารถนำไปใช้ศึกษา เป็นประโยชน์ต่อแนวทางการเรียนรู้และต่อความก้าวหน้าทางวิชาการ และวิชาชีพสำหรับผู้เรียน ผู้สอน และผู้สนใจอื่นได้ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรรายวิชา หากมีข้อเสนอแนะประการใดทางบริษัทวังอักษร ยินดีน้อมรับด้วยความขอบคุณยิ่ง

บริษัท วังอักษร จำกัด

สารบัญ

หน่วยที่ 1

บทนำ

1

1.1 กระบวนการผลิตเหล็ก (Iron and Steel Making)	3
1.2 การถลุงเหล็ก (Smelting)	5
1.3 กระบวนการหลอม และการหล่อ (Melting and Casting Process)	9
1.4 การแปรรูป และปรับปรุงสมบัติ (Processing and Improvement)	13
แบบฝึกหัดหน่วยที่ 1	20

หน่วยที่ 2

โครงสร้างของโลหะและการตรวจสอบ

24

2.1 โครงสร้างผลึก (Crystal Structure)	27
2.2 ความไม่สมบูรณ์ในโครงสร้าง (Imperfection in Structure)	32
ใบงานที่ 2.1 ตรวจสอบชิ้นงานโลหะเบื้องต้น	38
ใบงานที่ 2.2 ตรวจสอบและปฏิบัติการใช้เครื่องมือ อุปกรณ์การอบชุบตามหลักความปลอดภัย	42
แบบฝึกหัดหน่วยที่ 2	44

หน่วยที่ 3

สมบัติทางกายภาพและการทดสอบ

47

3.1 สมบัติทางกล (Mechanical Properties)	49
3.2 การทดสอบแรงดึง (Tensile Test)	52
3.3 การทดสอบการดัด (Bending Test)	57
3.4 การทดสอบแรงกระแทก (Impact Test)	61
3.5 การทดสอบความแข็ง (Hardness Test)	64
ใบงานที่ 3.1 การทดสอบแรงดึง	75
ใบงานที่ 3.2 การทดสอบความแข็งด้วย Rockwell Scale C	80
ใบงานที่ 3.3 การทดสอบความแข็งด้วย Vicker	83
แบบฝึกหัดหน่วยที่ 3	87

หน่วยที่ 4

แผนภาพสมดุลเหล็กคาร์บอน

91

4.1 ระบบสององค์ประกอบ (Binary Phase System)	94
4.2 แผนภาพสมดุลเฟสเหล็ก - คาร์บอน (Fe-C Phase Diagram)	99
4.3 เหล็กกล้า (Steel)	102

4.4 เหล็กหล่อ (Cast Iron)	107
4.5 การจัดประเภทของเหล็ก (Iron and Steel Classification)	109
ใบงานที่ 4.1 ตรวจสอบเปอร์เซ็นต์คาร์บอนจากภาพถ่ายกล้องจุลทรรศน์	115
แบบฝึกหัดหน่วยที่ 4	121

หน่วยที่ 5 กรรมวิธีชุบแข็งและอบคืนตัว 125

5.1 ประเภทของการอบชุบ	130
5.2 การอบอ่อนสมบูรณ์ (Full Annealing)	131
5.3 การอบปกติ (Normalizing)	132
5.4 การชุบแข็ง (Hardening)	135
5.5 การอบคืนตัว (Tempering)	144
5.6 การอบคลายเครียด (Stress Relieving)	146
5.7 การอบคาร์ไบด์กลม (Spheroidizing)	148
5.8 การทำงานตามหลักความปลอดภัย (Safety)	150
ใบงานที่ 5.1 การอบปกติและการอบอ่อนสมบูรณ์	156
ใบงานที่ 5.2 การชุบแข็ง	160
ใบงานที่ 5.3 ปฏิบัติการปรับปรุงความแข็ง	165
แบบฝึกหัดหน่วยที่ 5	172

หน่วยที่ 6 การเลือกใช้วัสดุและการบำรุงรักษาเครื่องมือกล 176

6.1 ประเภทการใช้งานของเครื่องมือกล	177
6.2 เครื่องกลึง	178
6.3 เครื่องเจาะ	182
6.4 เครื่องกัด	184
6.5 อุปกรณ์ช่าง	185
6.6 การเลือกใช้วัสดุ	187
ใบงานที่ 6.1 การบำรุงรักษาด้วยการอบคืนตัว	191
แบบฝึกหัดหน่วยที่ 6	193

บรรณานุกรม 197

หัวข้อหลัก

- 1.1 กระบวนการผลิตเหล็ก (Iron and Steel Making)
- 1.2 การถลุงเหล็ก (Smelting)
- 1.3 กระบวนการหลอมและการหล่อ (Melting and Casting Process)
- 1.4 การแปรรูปและปรับปรุงสมบัติ (Processing and Improvement)

สแกนดู
E-book 4 ลี

แนวคิดหลัก

วัสดุถูกจำแนกตามโครงสร้างและพันธะได้ 3 ประเภทหลัก คือ โลหะ เซรามิก และพอลิเมอร์ วัสดุแต่ละประเภทจะมีจุดเด่น จุดด้อยแตกต่างกัน เรียกว่า สมบัติของวัสดุ และวัสดุประเภทสุดท้าย คือ วัสดุผสม เป็นการนำเอาวัสดุหลักมากกว่า 1 ชนิดผสมเข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นพื้นฐานของการปรับปรุงสมบัติของวัสดุ การจำแนกประเภทของโลหะสามารถจำแนกออกได้ 3 ประเภทหลัก ได้แก่ 1. โลหะในกลุ่มเหล็ก (Ferrous Metal) 2. โลหะนอกกลุ่มเหล็ก (Non-Ferrous Metal) 3. โลหะมีค่า (Precious Metal)

สมรรถนะการเรียนรู้

1. เรียนรู้กระบวนการผลิต การถลุง กระบวนการหลอมและการหล่อ การแปรรูปและปรับปรุงสมบัติของเหล็กได้อย่างเข้าใจ
2. นำความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกระบวนการผลิต การถลุง กระบวนการหลอมและการหล่อ การแปรรูป และปรับปรุงสมบัติของเหล็กไปใช้ในการประกอบอาชีพได้

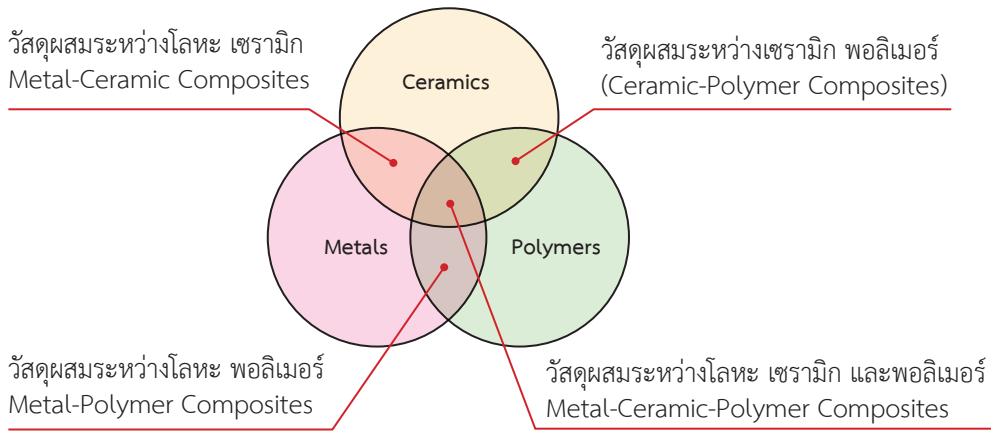
จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. สรุปกระบวนการผลิตเหล็กได้ถูกต้อง
2. อธิบายการถลุงเหล็กได้ถูกต้อง
3. สรุปกระบวนการหลอมและการหล่อได้ถูกต้อง
4. อธิบายและยกตัวอย่างการแปรรูปและปรับปรุงสมบัติได้ถูกต้อง

เนื้อหาสาระ

วัสดุถูกจำแนกตามโครงสร้างและพันธะได้ 3 ประเภทหลัก คือ โลหะ เซรามิก และพอลิเมอร์ วัสดุแต่ละประเภทจะมีจุดเด่น จุดด้อยแตกต่างกัน ซึ่งเราจะเรียกว่า **สมบัติของวัสดุ** และวัสดุประเภทสุดท้ายคือ วัสดุผสม เป็นการนำเอาวัสดุหลักมากกว่า 1 ชนิดผสมเข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นพื้นฐานของการปรับปรุงสมบัติของวัสดุนั้นเอง

รูปที่ 1.1 ประเภทของวัสดุ

การจำแนกประเภทของโลหะนั้นสามารถจำแนกออกได้ 3 ประเภทหลัก ได้แก่

1. โลหะในกลุ่มเหล็ก (Ferrous Metal) เป็นโลหะที่ได้จากสินแร่เหล็ก ซึ่งมักจะพบง่าย มีปริมาณมากบนพื้นผิวโลก เทคโนโลยีการผลิตและขึ้นรูปของโลหะประเภทนี้ ถูกคิดค้นมายาวนาน และถูกพัฒนาเรื่อยมาจนปัจจุบัน เหล็กนั้นเป็นโลหะพื้นฐานของระบบอุตสาหกรรม สิ่งก่อสร้าง ระบบการศึกษารวมไปถึงการแพทย์และการทหารอีกด้วย เหล็กสามารถถูกแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก ได้แก่ เหล็กกล้า และเหล็กหล่อ โดยจะถูกแบ่งจากเปอร์เซ็นต์คาร์บอนต่อน้ำหนักที่ละลายอยู่ในเหล็ก

2. โลหะนอกกลุ่มเหล็ก (Non-Ferrous Metal) กลุ่มโลหะที่เป็นพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจ และสามารถพบสินแร่บนผิวโลกได้ไม่ยากนัก เทคโนโลยีการผลิตของโลหะกลุ่มนี้แตกต่างกัน โดยจะสนใจสมบัติทางเคมี สมบัติทางกายภาพ และจุดหลอมเหลวเป็นหลัก ด้วยสมบัติเด่นเฉพาะตัวแต่ยังคงความเป็นโลหะ จึงถูกนำมาใช้แทนเหล็กในบางกรณี เช่น การใช้ทำปีกเครื่องบิน การทำวัสดุกีฬา วัสดุทางการแพทย์ ฯลฯ โลหะในกลุ่มนี้จึงถูกแยกย่อยอีก 3 ประเภท คือ

2.1 โลหะพื้นฐาน ได้แก่ ทองแดง สังกะสี ดีบุก ตะกั่ว พลวง ฯลฯ

2.2 โลหะหนัก ได้แก่ ไทเทเนียม แคลเดียม วานาเดียม นิกเกิล โครเมียม ฯลฯ

2.3 โลหะเบา ได้แก่ อะลูมิเนียม แมกนีเซียม เบริลเลียม ฯลฯ

3. โลหะมีค่า (Precious Metal) กลุ่มโลหะที่พบยากตามธรรมชาติ มีจำนวนน้อยบนเปลือกโลก ส่วนมากจะพบในรูปของแร่ และธาตุอิสระ ด้วยความต้องการของตลาด และสมบัติเฉพาะตัวของโลหะกลุ่มนี้จึงทำให้มีราคาสูง ตัวอย่างโลหะมีค่า ได้แก่ เงิน ทอง แพลตินัม ฯลฯ

กระบวนการผลิตโลหะจะแตกต่างกันตามสมบัติทางกายภาพ และสมบัติทางเคมีของโลหะนั้น ๆ วัตถุดิบที่นำมาใช้จะมีแหล่งที่มา 2 แหล่ง คือ แหล่งที่มาตามธรรมชาติ และแหล่งทรัพยากรหมุนเวียน สำหรับอุตสาหกรรมโลหะการได้แบ่งกลุ่มการผลิตได้ 3 กลุ่ม ดังนี้

1. อุตสาหกรรมโลหะขั้นต้น คือ กระบวนการผลิตโลหะจากสินแร่ตามธรรมชาติผ่านกรรมวิธีทำความสะอาด และแยกทางกายภาพ เพื่อลดสิ่งปนเปื้อนก่อนจะนำไปหลอมด้วยความร้อนหรือสารเคมี

2. อุตสาหกรรมโลหะขั้นกลาง คือ กระบวนการนำผลิตภัณฑ์จากกระบวนการผลิตก่อนหน้า หรือนำโลหะจากทรัพยากรหมุนเวียนมาหลอมใหม่ ปรับปรุงส่วนผสม และขึ้นรูปเป็นรูปแบบที่แตกต่างกัน ก่อนนำไปใช้งานในกระบวนการสุดท้าย

3. อุตสาหกรรมโลหะขั้นปลาย คือ กระบวนการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากขั้นกลาง กระบวนการปรับปรุงโครงสร้างจุลภาคด้วยความร้อนเพื่อตอบสนองต่อสมบัติของโลหะตามที่ต้องการ รวมไปถึงกระบวนการตัดแต่ง ทำความสะอาด และประกอบชิ้นส่วน เช่น การประกอบชิ้นส่วนเครื่องจักร การทำความสะอาดผิวหน้าโลหะด้วยอัลตราโซนิก การอบชุบ การอบคลายเครียด การรีด การกลึง ฯลฯ

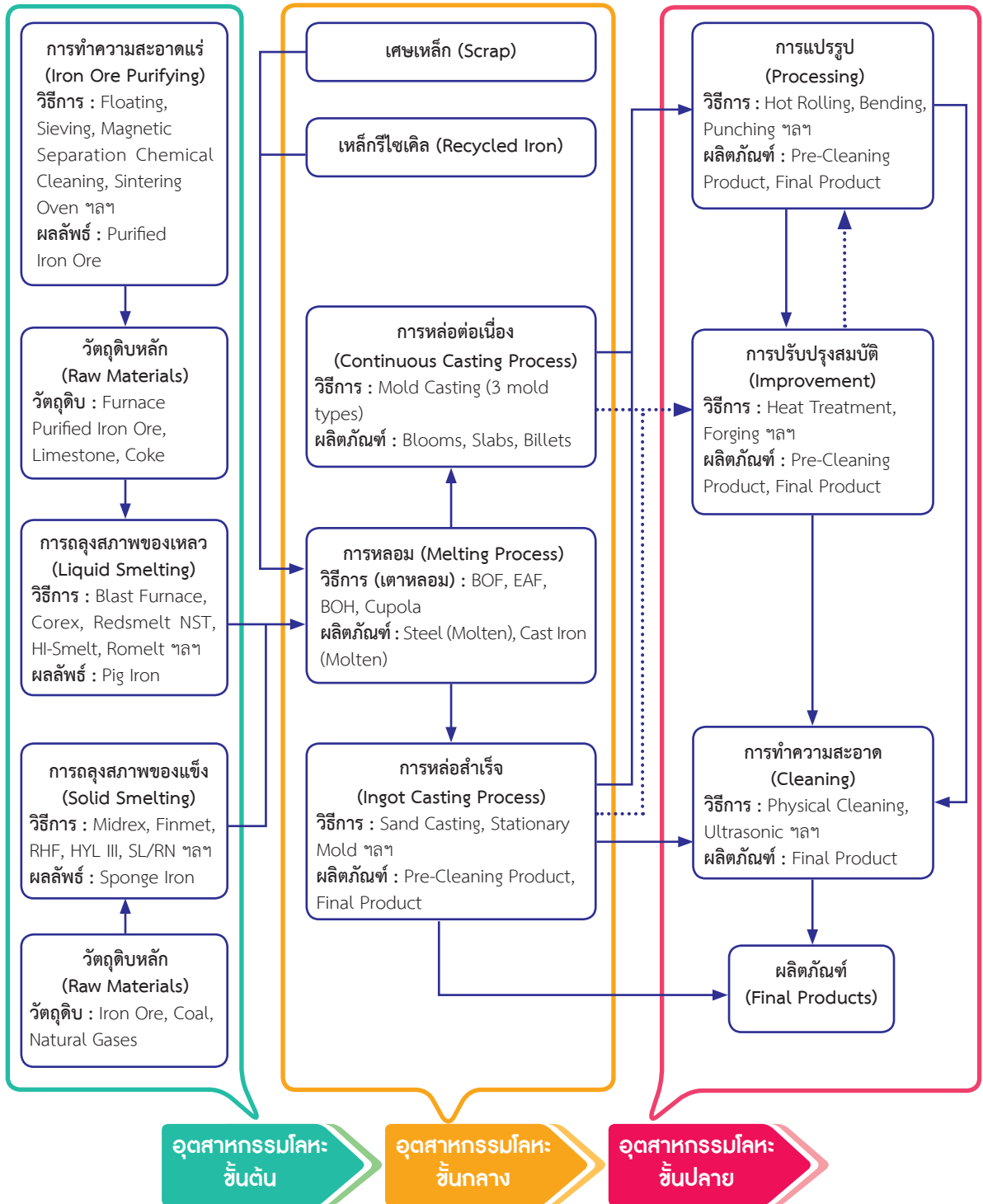
เกร็ดความรู้

- **การอบชุบ** เป็นกระบวนการหนึ่งซึ่งอยู่ในอุตสาหกรรมขั้นปลาย หมายถึง โลหะที่นำมาอบชุบจะต้องเป็นโลหะที่พร้อมประกอบ หรือพร้อมตัดแต่งก่อนจะเป็นผลิตภัณฑ์นำไปใช้งาน
- **การอบชุบ** เป็นกระบวนการใช้ความร้อนปรับปรุงโครงสร้าง และสมบัติของโลหะ ดังนั้นหลังจากการอบชุบจึงจำเป็นต้องมีขั้นตอนการทำความสะอาดโลหะ
- **ผลิตภัณฑ์บางประเภท** รวมไปถึงโลหะบางชนิดไม่จำเป็นต้องผ่านกระบวนการอบชุบ เนื่องจากสมบัติทางด้านความแข็ง แข็งแรง หรือความเหนียวของโลหะนั้นเป็นที่น่าพอใจ เหมาะสมสำหรับการนำไปใช้งานแล้ว อีกประเด็นที่น่าสนใจในกระบวนการผลิตโลหะ คือ โลหะที่มีจุดหลอมเหลวต่ำไม่นิยมในการนำมาอบชุบ

1.1 กระบวนการผลิตเหล็ก (Iron and Steel Making)

เหล็กเป็นโลหะที่พบมากเป็นอันดับสองรองจากอะลูมิเนียม จุดเด่นของเหล็กคือมีการวิวัฒนาการของระบบ และกระบวนการผลิตต่อเนื่องยาวนานกว่า 3,500 ปี สามารถทำให้เรานำโลหะชนิดนี้มาใช้งานได้อย่างแพร่หลาย ตอบสนองต่อความต้องการในแต่ละการใช้งาน ไม่ว่าจะเป็นเครื่องจักร รถยนต์ ระบบโครงสร้าง เพราะเหล็กมีราคาถูก มีความแข็งแรงสูงเมื่อเทียบกับโลหะชนิดอื่น กระบวนการผลิตเหล็กจะถูกแบ่งออกตามเกณฑ์ของระบบอุตสาหกรรมได้ 3 กลุ่ม ตามที่แสดงในรูปที่ 1.2

รูปที่ 1.2 ผังกระบวนการการผลิตเหล็ก (แบ่งตามระบบอุตสาหกรรม)

การเตรียมวัตถุดิบก่อนการถลุงแร่เพื่อลดระยะเวลาในการหลอม ลดอุณหภูมิ กำจัดสิ่งปนเปื้อนที่ไม่ต้องการในเหล็ก และลดปริมาณของเสียจากกระบวนการ โดยวัตถุดิบหลักในการถลุงจะแบ่งออกเป็น 3 ชนิด ได้แก่ แร่เหล็ก หินปูน และถ่านโค้ก

ตามธรรมชาติจะพบแร่ชนิดอื่นปะปนอยู่กับแร่เหล็กเสมอ ดังนั้น การทำความสะอาดและแยกแร่จึงเป็นกระบวนการสำคัญอย่างยิ่งก่อนการนำไปถลุง การทำความสะอาดนั้นมียุทธศาสตร์ทางกายภาพและเคมี จะทำไปเพื่อกำจัดสิ่งสกปรก เศษหิน ดิน ทราย ออกจากแร่ที่เราต้องการ หลังจากที่เราสะอาดแล้ว จึงนำไปผ่านกระบวนการแยกแร่ ได้แก่ การคัดแยกด้วยการสั่น (Vibration and Sieve) การคัดแยกจากความถ่วงจำเพาะ (Float) หรือการคัดแยกด้วยแม่เหล็ก (Magnetic Separation) จนได้แร่เหล็กที่ต้องการ คือ แร่ฮีมาไทต์ (Hematite) และแร่แมกนีไทต์ (Magnetite) กระบวนการต่อไปหลังจากนี้อาจจะทำหรือไม่ทำก็ได้ แต่การทำนั้นจะเป็นการลดระยะเวลา และอุณหภูมิในกระบวนการถลุง นั่นคือการย่อยขนาดของแร่หากแร่นั้นมีขนาดใหญ่ หรือการทำก้อนหากแร่นั้นมีขนาดเล็ก

1.2 การถลุงเหล็ก (Smelting)

วิธีการถลุงเหล็กนั้นมียุทธศาสตร์ขึ้นอยู่กับกรรมวิธี เตาเผา หรืออุปกรณ์ แต่อย่างไรก็ตามการถลุงนั้นจะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ตามสถานะของผลิตภัณฑ์ที่ได้ และถูกตั้งชื่อตามลักษณะทางกายภาพที่เห็น โดยจะเรียกผลิตภัณฑ์ที่มีสภาพของเหลวว่า **“Pig Iron”** เพราะเป็นเหล็กเหลวมีสีแดงส้มคล้ายหมู และเรียกเหล็กสภาพของแข็งว่า **“Sponge Iron”** เนื่องจากการถลุงจะดึงเอาแร่ ธาตุ หรือสารประกอบอื่นออกจากเหล็ก ทำให้ลักษณะของเหล็กมีรูพรุนคล้ายฟองน้ำ ปัจจุบันมีเทคโนโลยีอีกมากมายเพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อม และลดของเสียจากการถลุง แต่อย่างไรก็ตาม ทุกเทคโนโลยีมีจุดเริ่มต้นจากกระบวนการถลุงเหล็กด้วยเตาพ่นลม ซึ่งเป็นกระบวนการแบบดั้งเดิม

การถลุงสภาพของเหลว (Liquid Smelting) แบ่งออก 2 วิธี ดังนี้

1. กระบวนการถลุงแร่เหล็กด้วยเตาพ่นลม (Blast Furnace)
2. กระบวนการถลุงแร่เหล็กหลอมเหลวโดยตรง (Direct Smelting Reduction)
  - 2.1 กระบวนการถลุงด้วยเทคโนโลยีโคเร็กซ์ (Corex Smelting)
  - 2.2 กระบวนการถลุงด้วยเทคโนโลยี HI (HI-Smelt)
  - 2.3 กระบวนการถลุงด้วยเทคโนโลยี NST (Redsmelt NST)

การถลุงสภาพของแข็ง (Solid Smelting) แบ่งออกเป็น 5 วิธี ดังนี้

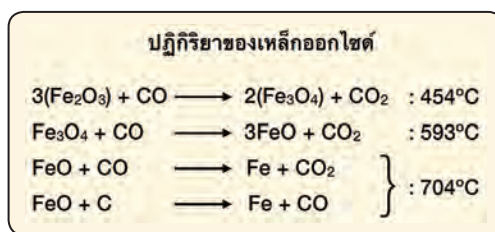
1. กระบวนการถลุงด้วยเทคโนโลยีไมเดรก (Midrex Smelting)
2. กระบวนการถลุงด้วยเทคโนโลยีฟินเมต (Finmet Smelting)
3. กระบวนการถลุงด้วยเทคโนโลยี HyL III (HyL III Smelting)

4. กระบวนการถลุงด้วยเทคโนโลยี SL/RN (SL/RN Smelting)
5. กระบวนการถลุงด้วยเทคโนโลยีเตาหมุน (Rotary Heart Furnace)

การถลุงแบบดั้งเดิม หรือการถลุงด้วยเตาพ่นลม (Blast Furnace) เนื่องจากมีสารตั้งต้นหลัก 3 ชนิด วัตถุดิบแรก คือ แร่เหล็ก ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการนี้ วัตถุดิบที่สอง คือ หินปูน ถูกนำเข้ามาเป็นองค์ประกอบหลักเพื่อกำจัดสิ่งสกปรกที่เจือปนเข้ากับแร่เหล็ก เช่น กัมมะถัน แคลเซียม ซิลิกา และโลหะอื่น ๆ และวัตถุดิบสุดท้าย คือ ถ่านโค้ก ถูกนำเข้ามาเพื่อกำจัดออกไซด์ของเหล็ก ซึ่งเป็นรูปแบบเดิมตามธรรมชาติ หรือจะเรียกอีกชื่อว่า แร่ ปฏิกริยาและกระบวนการทางเคมีต่าง ๆ จะแสดงในรูปแบบที่ 1.3 1.4 1.5 และ 1.6

1.2.1 ปฏิกริยาที่เกิดขึ้นกับเหล็กออกไซด์

– ที่อุณหภูมิประมาณ 454°C จะเกิดปฏิกิริยาสองชนิด คือ รีดักชัน (Reduction) เป็นการดึงเอาออกซิเจนในแร่ฮีมาไทต์ (Hematite) ออกโดยคาร์บอนมอนอกไซด์ (Carbon Monoxide) และเกิดปฏิกิริยาออกซิเดชัน (Oxidation) ทำให้โครงสร้างทางเคมีเปลี่ยนแปลงกลายเป็นโครงสร้างของแร่แมกนีไทต์ (Magnetite)

รูปที่ 1.3 ปฏิกริยาของเหล็กออกไซด์จากการถลุงในเตาพ่นลม

– ที่อุณหภูมิประมาณ 593°C คาร์บอนมอนอกไซด์ (Carbon Monoxide) จะทำปฏิกิริยารีดักชันกับแร่แมกนีไทต์ (Magnetite) เกิดผลิตภัณฑ์ คือ เฟอรัสออกไซด์ (Ferrous Oxide)

– ที่อุณหภูมิประมาณ 704°C เฟอรัสออกไซด์ (Ferrous Oxide) ทำปฏิกิริยากับคาร์บอนมอนอกไซด์ (Carbon Monoxide) เกิดเหล็กเหลว (Pig Iron) และได้คาร์บอนไดออกไซด์ (Carbon Dioxide) ซึ่งเป็นของเสียจากกระบวนการนี้ นอกเหนือจากนี้เฟอรัสออกไซด์ (Ferrous Oxide) สามารถทำปฏิกิริยารีดักชัน (Reduction) กับถ่านโค้กได้ผลิตภัณฑ์ คือ เหล็กเหลว (Pig Iron) และได้คาร์บอนมอนอกไซด์ (Carbon Monoxide) ซึ่งจะย้อนกลับไปสู่กระบวนการทางเคมีข้างบน

– ในกระบวนการของปฏิกิริยานี้จะเกิดคาร์บอนไดออกไซด์ (Carbon Dioxide) จำนวนมากสร้างผลกระทบต่อชุมชน และสภาพแวดล้อม ในส่วนของคาร์บอนมอนอกไซด์ (Carbon Monoxide) จากปฏิกิริยาในบรรทัดสุดท้ายจะถูกนำกลับไปใช้เป็นสารตั้งต้นเสมอ

1.2.2 ปฏิกริยาที่เกิดขึ้นกับถ่านโค้ก

– ถ่านโค้ก คือ ธาตุคาร์บอนจับกันเป็นก้อนมีสูตรเคมี C เพียงอย่างเดียว เมื่อถ่านโค้กทำปฏิกิริยากับออกซิเจน โดยมีความร้อนเป็นตัวเร่งปฏิกิริยา ผลิตภัณฑ์จากกระบวนการ คือ คาร์บอนไดออกไซด์

(Carbon Dioxide) และเป็นสารตั้งต้นของปฏิกิริยาต่อไป ดังรูปที่ 1.4

– ผลลัพธ์ของทั้งสองกระบวนการที่เกิดขึ้นจะเป็นสารตั้งต้นในปฏิกิริยาของเหล็กออกไซด์

1.2.3 ปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นกับหินปูน

– ปฏิกิริยาการสลายตัวจากความร้อน คือ การดึงเอาพลังงานจากความร้อนไปสลายพันธะเคมี และสร้างองค์ประกอบเคมีใหม่ หรือเรียกว่า สารใหม่ ที่เสถียรภายใต้เงื่อนไขนั้น ผลลัพธ์ทั้ง 2 ชนิด คือ แคลเซียมออกไซด์ (Calcium Oxide) ซึ่งจะเป็นสารตั้งต้นในกระบวนการต่อไป และคาร์บอนไดออกไซด์ (Carbon Dioxide) ถือเป็นขยะของกระบวนการนี้

1.2.4 ปฏิกิริยากำจัดของเสีย

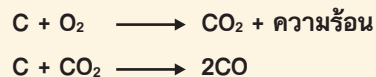
– เนื่องจากแร่เหล็กยังมีสารประกอบอินทรีย์และสารประกอบอนินทรีย์ ปะปนอยู่ในแร่เหล็ก ถึงแม้จะมีกระบวนการ หรือขั้นตอนการทำความสะอาดแล้วก็ตาม

– กระบวนการไล่ความชื้น (Preheating) ด้วยการถ่ายเทความร้อนจากเตาพ่นลม ของเสีย คือ อากาศที่มีอุณหภูมิสูง การปล่อยอากาศนั้นออกไปสู่ภายนอกโดยไม่มีการลดอุณหภูมิลงเป็นผลเสียต่อระบบนิเวศ และเป็นสิ่งผิดกฎหมาย ดังนั้น ในทางปฏิบัติได้นำเอาอากาศเหล่านั้นหมุนเวียนเข้าสู่พื้นที่ของการขนส่งแร่เหล็ก หินปูน และถ่านโค้ก ความชื้นที่ปะปนอยู่ในวัตถุดิบหลักถูกไล่ออกไป ทำให้วัตถุดิบหลักแห้ง พร้อมทั้งจะนำไปใช้ในการหลอม

– กระบวนการกำจัดสารอินทรีย์ (Organic Compounds Decomposition) ที่อุณหภูมิ 120 – 590°C องค์ประกอบอินทรีย์จะถูกกำจัดไปด้วยการเผาไหม้ ระเหย หรือระเหิดออกจากแร่เหล็ก หินปูน และถ่านโค้ก

– ที่อุณหภูมิประมาณ 871°C เกิดปฏิกิริยากำจัดกำมะถัน ดังรูปที่ 1.6 ความร้อนและถ่านโค้ก จะดึงเอาออกซิเจนในแคลเซียมออกไซด์ (Calcium Oxide) ออกมาสร้างพันธะเกิดคาร์บอนมอนอกไซด์ (Carbon Monoxide) แคลเซียมจะช่วยให้การสลายพันธะของไอรอนซัลไฟด์ (Iron Sulfide) และจับกำมะถันให้อยู่ในรูปของแคลเซียมซัลไฟด์ (Calcium Sulfide)

ปฏิกิริยาของถ่านโค้ก

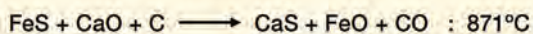
รูปที่ 1.4 ปฏิกิริยาของถ่านโค้ก
จากการถลุงในเตาพ่นลม

ปฏิกิริยาของหินปูน

รูปที่ 1.5 ปฏิกิริยาของหินปูน
จากการถลุงในเตาพ่นลม

ปฏิกิริยากำจัดกำมะถัน

รูปที่ 1.6 ปฏิกิริยากำจัดกำมะถันจากการถลุงในเตาพ่นลม

ตารางที่ 1.1 องค์ประกอบทางเคมีของเหล็กที่ได้จากการถลุงด้วยเตาพ่นลม

องค์ประกอบ	ปริมาณ (ร้อยละ)
เหล็ก	93.50 - 95.00
คาร์บอน	4.10 - 4.40
ซิลิกอน	0.30 - 0.90
ซัลเฟอร์	0.025 - 0.05
แมงกานีส	0.55 - 0.75
ฟอสฟอรัส	0.03 - 0.09
ไทเทเนียม	0.02 - 0.06

ที่มา : Blast Furnace, American Iron and Steel Industry (AISI), Feb 2004

ตารางที่ 1.2 สูตรทางเคมีของแร่ ธาตุ และสารประกอบในกระบวนการถลุงเหล็ก

แร่ ธาตุ สารประกอบ	แร่ ธาตุ สารประกอบ (เคมี)	สูตรเคมี
เหล็ก	Ferrous , Iron	Fe
คาร์บอน	Carbon	C
ซิลิกอน	Silicon	Si
ซัลเฟอร์	Sulfer	S
แมงกานีส	Manganise	Mn
ฟอสฟอรัส	Phosphorus	P
ไทเทเนียม	Titanium	Ti
ออกซิเจน (ธาตุ)	Oxygen	O
ออกซิเจน (แก๊ส)	Oxygen	O ₂
เฟอร์รัสออกไซด์	Ferrous Oxide	FeO
ฮีมาไทต์	Hematite	Fe ₂ O ₃
แมกนีไทต์	Magnetite	Fe ₃ O ₄

ตารางที่ 1.2 สูตรทางเคมีของแร่ ธาตุ และสารประกอบในกระบวนการถลุงเหล็ก (ต่อ)

แร่ ธาตุ สารประกอบ	แร่ ธาตุ สารประกอบ (เคมี)	สูตรเคมี
ไอรอนซัลไฟด์	Iron Sulfide	FeS
แคลเซียมออกไซด์	Calcium Oxide	CaO
ปูนขาว, แคลเซียมคาร์บอเนต	Calcium carbonate	CaCO ₃
คาร์บอนมอนอกไซด์	Carbon Monoxide	CO
คาร์บอนไดออกไซด์	Carbon Dioxide	CO ₂

1.3 กระบวนการหลอม และการหล่อ (Melting and Casting Process)

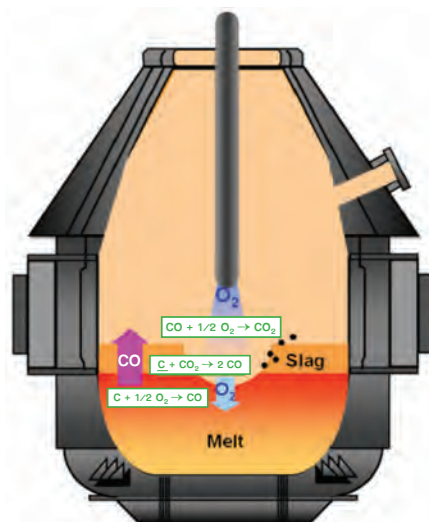
ขั้นตอนนี้จัดเป็นอุตสาหกรรมเหล็กชั้นกลาง ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมหลักที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นขั้นตอนในการปรับปรุงส่วนผสม กำหนดเปอร์เซ็นต์คาร์บอนในเหล็ก ขึ้นรูปผลิตภัณฑ์เบื้องต้น เพื่อจะนำไปตัดต่อในขั้นตอนต่อไป ในประเทศไทยอุตสาหกรรมเหล็กเริ่มต้นจากขั้นตอนนี้ แบ่งออกเป็น 2 กระบวนการหลัก คือ กระบวนการหลอม (Melting Process) และกระบวนการหล่อ (Casting Process)

1.3.1 การหลอม (Melting Process)

วัตถุดิบหลักของการหลอมเหล็กขึ้นอยู่กับเตาหลอม ซึ่งมีวัตถุดิบหลักมีอยู่ 3 ชนิด คือ เหล็กถลุงสภาพของเหลว (Pig Iron) เหล็กถลุงสภาพของแข็ง (Sponge Iron) และเศษเหล็ก (Scrap) เตาหลอมที่นิยมใช้ในกระบวนการนี้มี 3 ชนิด คือ เตาหลอมออกซิเจน (Basic Oxygen Furnace) เตาคิวโปลา (Cupola) และเตาเพอาร์คไฟฟ้า (Electric Arc Furnace)

1. เตาหลอมออกซิเจน (Basic Oxygen Furnace)

เป็นเตาหลอมอุณหภูมิสูงโดยการพ่นลมร้อนขั้นตอนนี้ลมร้อนจะเป็นแก๊สออกซิเจน ทำหน้าที่จับคาร์บอนในน้ำเหล็กเกิดเป็นคาร์บอนไดออกไซด์ การควบคุมปริมาณคาร์บอนจะขึ้นอยู่กับเวลา และปริมาณแก๊สออกซิเจน ปริมาณคาร์บอนในเหล็กจะเป็นตัวบอกโครงสร้างจุลภาค จุดหลอมเหลว จุดเปลี่ยนเฟส สมบัติเชิงกล รวมไปถึงการใช้งานของเหล็ก การขึ้นรูปหรือการปรับปรุงสมบัติต่าง ๆ มีการใส่ฟลักซ์เข้าไปเพื่อช่วยกำจัดของเสีย เช่น ปูนขาว ซิลิกา ฯลฯ วัตถุดิบหลักใน

รูปที่ 1.7 เตาหลอมออกซิเจน (BOF)

ที่มา : <https://www.researchgate.net>